

Ігор Карівець

КАРІВЕЦЬ Ігор Володимирович — старший викладач кафедри філософії Національного Університету «Львівська політехніка». Сфера наукових інтересів — філософська антропологія, соціальна філософія, дидактика філософії.

ЩО ТАКЕ СПІЛЬНЕ?

У цій статті ми намагатимемось просунутись у дослідженні значення та сенсу категорії спільного, якій приділяється надзвичайно мало уваги в сучасній українській соціальній думці. Зазвичай до основних категорій соціальної філософії, тобто основних понять, що відображають реалії суспільного життя, відносять такі: суспільне буття, цивілізація, суспільно-економічна формація, суспільні відносини, суспільна свідомість, виробництво, практика, культура тощо [1, с.31]. Але не зараховують до них категорію спільного і, навіть, не говорять про неї. Намагаються звести єдність людей до певних структур, які існують «об'єктивно», тобто незалежно від людей, наприклад економічної, культурної, політичної тощо. Таким чином, «питання про залежність структур від діяльності та свідомості людей відсувається на задній план» [5, с.15].

Що лежить в основі суспільства, спілкування, спільноти? Яка природа спільного? Спільне лежить в основі багатьох явищ, наприклад: спілка, спілкування, спільнота, суспільство тощо. Адже те, що називають «спільним», насправді таким не є. Ця первинна інтуїція правильна*, бо спільне наділене метафізичним сенсом.

Особливість соціально-філософських досліджень полягає в тому, що вони спрямовані не на емпіричні дані соціального чи суспільного життя людей, а на те, що лежить в основі такого життя. Основа суспільного життя залишається невиявленою, а тому — прихованою. Соціологія не займається визначенням основ суспільності, які, за своєю природою, духовні, метафізичні, трансцендентні. Книга Франка «Духовні основи суспільства» може бути добрим вступом до соціальної філософії.

Що таке *спільне*? На це питання не так легко відповісти, бо *спільне* не визначається подібністю інтересів, захоплень, смаків тощо. Ми кажемо, що люди можуть об'єднатись на основі «спільних» поглядів, «спільних» інтересів, «спільних» захоплень та смаків. Різноматнітні клуби прихильників поп-зірок, клуби та товариства, в яких збираються односторонні та тисячі інших клубів за інтересами, показують нам, що вони недовговічні. Індивід переростає певний вік і покидає такі клуби, бо втрачає інтерес до того, чим був захоплений раніше. У цих клубах, товариствах, інших організаціях, таких як політичні партії, які об'єднують людей, *спільне* залишається неспроявленим, як і у більшості сімей також.

Сімейне життя веде до просвітлення тоді, коли двоє живуть без Я, бо Я — це сон. Зникнення Я знаменує собою ту першопочаткову єдність, яка абсолютна. Абсолютна тут означає неопосередкована ні матеріальними, ні фізичними або іншими засобами. Люди створюють сім'ї з егоїстичних мотивів, тому вони розпадаються, бо в таких егоїстичних сім'ях кожен прагне влади над іншим. Я і Я зіштовхуються у боротьбі за владу. Тимчасове поєднання двох Я створює ілюзію єдності до пори до часу, бо така ілюзія не може тривати довго. Вдавана єдність двох Я можлива на основі матеріальних інтересів. Коли матеріальні інтереси задоволені, то єдність двох Я розпадається і кожне з них існує автономно. Таке автономне життя не відкриває сфери спільного. Трансцендентне *спільне*, для розділених Я, недоступне. Те ж саме стосується і життя у просторі спільного. Сімейне життя, життя у приватній сфері, — це підготовка до життя у спільній сфері. Життя у спільній сфері потребує подолання власних Я, котрі розділяють людей і роблять спільне життя неможливим.

Інтуїція показує, що є стадії підйому людського духу від вітальності до духовності. Духовне сходження здійснюється стрибком через наполегливе зосередження. Внутрішня праця, як зосередження, означає вихід за межі Я. Це не означає, що вихід здійснюється назовні — це

божевілля — «вільний від Бога» — чи це не є свобода лібералізму? — але у глибину суб'єктивності власної особи. Вихід у глибину суб'єктивності особи є вихованням значення трансцендентного в суб'єктивному, тобто актуалізацією трансцендентного в суб'єктивності, а саме: значень мудрості, любові та мислення.

Інше слово, яке характеризує стан виходу назовні, виходу за межі суб'єктивності особи, — це *несамовитість*. Несамовитий той, хто не-сам-повитий. Виховання, як зовнішній тиск на об'єкт виховання, породжує несамовитість та божевілля; виховання, в його онтологічній експлікації — самовитість. Спільним життям можуть жити лише само-вити. Само-витим можна назвати вихованого, який посідає значення мислення, любові та мудрості в суб'єктивності власної особи. Саме в такому сенсі треба розуміти маєвтичний метод Сократа, завдяки якому відбувається усвідомлення, тобто бачення значення трансцендентного («само само» — *auto to auto*) у власній особі. Сократівський метод філософування зупиняє потік несвідомо-притомного розуміння порядку речей.

Спільність значень трансцендентного в суб'єктивностях осіб уможливорює міжсуб'єктність як співбуття. Спільність можна розглядати як дійсний простір співбуття суб'єктивностей людських осіб. Суб'єктивне значення мислення, любові та мудрості — це об'єктивне значення трансцендентного для міжсуб'єктності. Таким чином, власна суб'єктивність особи стає чинником співбуття — основою спільності, яка творить «комунікацію душ» (Мерло-Понті). Суб'єктивність особи відкрита, яка посідає значення мислення, любові та мудрості. Закрита суб'єктивність божевільна та несамовита. Те, що переживається, як значення трансцендентного, є неперервним перебуванням у свідомості свого Іншого, яке не є ні трансцендентальним суб'єктом, ні трансцендентальним об'єктом, ні Я-концепцією, ні над-Я. Саме моє Інше є самістю, яка відкрита на зустріч Іншому. «Інший даний в конкретній цілості, котрій він внутрішній. [...] Інший приходить до нас не лише із контексту, він є означуюче само по собі. [...] Присутність Іншого полягає в тому, щоб прийти до нас, щоб зробити вхід. Це можна виразити наступним чином: це явище, тобто поява Іншого, є лице (*visage*); або ще: епіфанія обличчя — це відвідування (*visitation*)» [9, с.167 — 168]. Звичайно, щоб прийняти Іншого, необхідно почути його звернення до нас. Глухість до Іншого наслідок егоїзму. Егоїзм закриває мене не лише від Іншого як Іншого, але й ізолює мене від мого Іншого. Подвійна закритість унеможливорює проявлення спільного, а також проявлення справжнього ядра суб'єктивності, яке не містить жодних егологічних структур. Отже, глухим є той, хто не чує звернення не лише Іншого як Іншого, але й голосу власного Іншого. Цей власний голос Іншого називається совістю. Інтерес, який виходить з Я, спрямований на іншого. Цей Інший вже не Інший з великої літери, а з маленької, тобто інший, який став предметом використання. Я безсовісне, оскільки у своїй спрямованості використовує інших як підручні предмети. Я не може змінитися; це його спосіб існування: бути інтенціональним (спрямованим) і у своїй інтенціональності (спрямованості) бути глухим до Іншого як Іншого, не чути голосу совісті. Левінас обіграє інше значення інтересу і виводить його з латинського *inter-esse*, тобто між-буття. «Буття — це між-буття. Сутність — це міжбуттєвість (*intéressement*). Міжбуттєвість поєднує суцї» [4, с.15]. Міжбуття стає буттям одиничним тоді, коли з'являється Я. Я, як одиничне буття, несвідоме міжбуттєвості. Війна всіх проти всіх породжена цим забуттям міжбуття. Війна всіх проти всіх — це обмін і торгівля [6, с.15]. Трансцендентна єдність людей. Трансцендентна до тих пір, доки не виявлене міжбуття. Саме в міжбутті трансцендентна єдність людей стає нетрансцендентною, тобто дійсною, актуальною. Ця єдність не є єдністю ні політичних, ні економічних інтересів, які, за своєю суттю, егоїстичні. Саме слово єдність містить в собі частку є, тобто бути. Буття — це міжбуття. Отже, міжбуття поєднує суттєве між собою, утворюючи єдиність, єдність, одиничність, одним словом, цілість. Але така цілість не є тоталітарною чи тоталітаризуючою, оскільки вона не складається з множини Я. Цілість, яка виникає у міжбутті — це спільний простір, у якому немає відчуження, ворожнечі, ненависті.

Неможливість суспільства, оскільки *спільне* не проявлене, оскільки не виявлене буттєве ядро кожної особистості зокрема — її глибинне Інше, яке відкрите для встановлення спільного життя. Це підтверджується словами Ернесто Лакло: «... Спільне існує лише як марна спроба

встановлення неможливого: суспільства. Утопія — це основа кожної комунікації і суспільної практики» [8].

Протиставляють колектив індивіду. Знайдемо значення цих слів. Колектив походить від лат. *collectio* — зібрання, а індивід від лат. *individuum* — нерозділений. Отже, колектив — це зібрання нерозділених, неподільних у собі живих істот. Оскільки Я особистості не можна розглядати як індивід, бо воно розділене і поділене, а також фрагментарне, то зібрання нерозділених живих істот неможливе. Якщо би такі живі істоти зібралися разом, то вони б утворили суспільство через виявлення спільного. Таким чином, старе питання про те, що є первинним — суспільство чи індивід, безглузде, оскільки ні суспільство, ні індивід не існують у природі. Вони лише можливості, які стають дійсністю, коли людина пізнала власне Інше, коли людина трансцендувала своє Я, вийшовши на рівень любові та мислення.

Лише у виявленні *спільного* можливі любов та мислення**. Любляче мислення виявляє *спільне* та оприсутнює його як сутність суспільства, як його основа. Любов невіддільна від мислення, як і мислення від любові. Це сторони однієї монети. Людина не лише має душу, але й дух. Тварини також мають душу, бо живі, як і люди, але, на відміну від людини, вони бездуховні. Дух — це провідник між людиною-душею і Богом. Через Дух поєднується душа з Богом, тобто «внутрішнє» (імманентне) з трансцендентним. Таке поєднання відкриває спільне в мисленні та любові, тобто дійсне. Дійсне — спільне в любові і мисленні. Тварини не можуть любити і мислити, оскільки вони бездуховні. Люди також бездуховні. Вони наповнені світом, а не миром. У спільному, як поєднанні імманентного та трансцендентного, відкривається мир, мирний стан одухотвореної душі. Це і є стан раю — любляче мислення.

Значення мислення для виникнення суспільства полягає в наступному. В мисленні я осмислюю іншого, який знаходиться переді мною і з яким розмовляю, намагаюся його зрозуміти. Знання не тотожне розумінню, бо знання — це відомості про предмет, яким необхідно завладіти і встановити над ним контроль. «Сенс розуміння в іншому. Зрозуміти означає співчувати, означає перейнятися тим, що мені каже інший, його турботами, його бідами. Мислити означає простягнути руку для привітання. Мислимо, коли любимо і коли просимо пробачити. Це перший крок для того, щоб піддатися іншому, може, навіть пожертвувати самим собою» [10, с.130].

Отже, в мисленні відкривається етичний вимір: пошанування іншого через подолання власного егоїзму, через падіння власного Я. Я «втрачає певність і в той самий момент думка, спрямована на іншого, перестає бути різновидом інтенціональності, в якій підмет встановлює сенс предмету» [10, с.131].

Любов та мислення безмежні. Любов не може бути обмежена фізичними чи матеріальними межами, а мислення не може обмежуватися трансцендентальними рамками. В любові людина людині душа; в мисленні — також. Той, хто знає, що він душа, може любити, може мислити. В любові кожен живе заради іншого, розтрачуючи себе; в мисленні — також. Любов — це самопожертва заради іншого, бо в любові інший проявлений; в мисленні інший, інше, проявлене також. Все інше не є любов'ю, все інше не є мисленням, бо являє собою пристрасть, потяг, майнові інтереси, думання, блукання манівцями тощо. Любов та мислення безмежні — любов та мислення божественні, любов та мислення чисті. «Чим більш чисте для самого себе мислення (любов також — І. К.), тим більш це мислення є мисленням того, що найдосконаліше» [10, с.234]. Звичайно, що таке значення любові та мислення забуте, оскільки забутий відповідний стан душі, а саме: люблячий, мислячий. В любові, в мисленні, зберігається вірність, правдивість, чесність***.

Чому суспільство неможливо? Про це прямо чи непрямо розмірковувало багато мислителів. Зупинимось на деяких важливих дослідженнях, а саме: Гегеля і Сартра. Відношення пана і раба, їхня негативна взаємодія, лежать в основі неможливості суспільства. Пан і раб взаємопов'язані між собою; їхнє існування несправжнє. Гегель показує нам, як через негативну діалектику відношення пана і раба стає неможливим суспільство. Пан і раб повинні піднятися над своїми ідентичностями, щоб побачити ким вони є насправді, а саме, що вони є істиною Цілого. Окремі ідентичності є моментами Цілого, тому множинність ідентичностей, яку спостерігаємо на

емпіричному рівні, можна і потрібно звести до цілісності [7, с.266 — 267]. Досягнення Цілого, шляхом трансцендентування фрагментарних ідентичностей у Гегеля, Сартр негативно оцінює міжлюдські взаємовідношення. «Інші — це пекло», — вважає він. Інші пекло тоді, коли вони зачіпають мій образ, моє уявлення про самого себе. Інші пекло тоді, коли примушують мене ображатись на них. Образа — це відгук на спробу інших принизити мій образ самого себе. Відсутність образу самого себе позбавляє інших можливості зачіпати мене.

Наша теорія неможливості суспільства ґрунтується на переосмисленні значень слів придурок і дурень. Придурком (симулянт) є той, хто придурюється (симулює), створює враження, котре не відповідає дійсності. Придурки та дурні — не ідіоти. В стародавній Греції ідіотами називали тих, хто не брав участі у вирішенні проблем міста-поліса****, не брав участі у спільних обговореннях тих чи інших питань, котрі вимагали спільного обговорення всіх мешканців міста-поліса. Ідіоти надавали перевагу особистісному життю, надавали перевагу приватному. «... Життя, яке проводилось в повній приватності (*idion*), поза спільним світом, «ідіотичне» за визначенням...» [3, с.46]. Придурок придурюється з метою обдурити іншого. Дурнем є той, хто обдурений придурком. Придурки не можуть обійтись без дурнів. Пара придурок-дурень аналогічна парі пан-раб. Держава придурків і «суспільство» дурнів. Країна дурнів — це країна обманутих людей, які марно витрачають свою життєву енергію на чужі ігри. «Суспільство» дурнів знаходиться під контролем держави придурків. Дурні — це жертви придурків. У Ніцше знаходимо три стадії розвитку людського духа. Перша стадія верблюд. Верблюд — в'ючна тварина. Вона покійно несе все, що на неї покладуть. Верблюд — це дурень, котрий дав себе обманути високопарними словами про «братерство», «рівність», «любов до ближнього», тобто дурень — це жертва тої чи іншої ідеології. Ці слова позбавлені метафізичного сенсу для придурків та дурнів, панів та рабів. Друга стадія — це Лев. Лев наділений волею до влади — це придурок. Він «пастих» дурнів; він завжди знаходиться біля дурнів. Третя стадія — це Дитина. Дитина, як архетип безпосередності, як архетип нового майбутнього, знаходиться по той бік негативної діалектики придурок-дурень, пан-раб. Дитина виявляє справжність людського існування, в той час як придурок і дурень, пан і раб, виявляють його несправжність. Несправжне існування придурків та дурнів роблять неможливим створення суспільства. Суспільство — трансцендентне, оскільки воно нездійснене, оскільки сутність Дитини кожного з нас не виявлена. «Царство Боже всередині вас», — каже Ісус Христос. «Якщо не станете дітьми, не увійдете в Царство Боже», — каже Ісус Христос також. Метафора «Царство Боже» відсилає до спільного світу, до спільного Бога. Метафора «Царство Боже», як спільний світ під орудою спільного Бога, надає можливість смертним захистити життя від марноти, надає можливість безсмертя смертним [3, с.60].

Примордіальність Я, від Я індивіда до Я організації, чи то партійної чи то релігійної тощо, нівелює повагу гідності іншого, хто не входить до них, хто не є таким, як я. Брак трансцендентності породжує різноманітні соціальні аномії. Такою аномією є *хабарництво*. Хабарництво в Україні виникло на основі браку міжлюдського спілкування. Українець замикається в собі і намагається вирішувати свої проблеми сам. Таким чином він опиняється віч-на-віч з бюрократом-чиновником і дає йому хабар. Українець встидається вголос оприлюднити свої проблеми для того, щоб вони були обговорені такими самими українцями з подібними проблемами; в ньому присутній страх перед тим, що його почують інші і засміють його, тому що в них таких проблем немає, а всі його проблеми виникли тому, що він не вміє крутитися і є невдахою у житті. Також такий страх пов'язаний з тим, що довгі роки не дозволяли висловлюватися про ті чи інші проблеми вголос, а якщо про них говорили, то говорили тихо, за столом на кухні, щоб ніхто не почув. Звідси «моя хата скраю, я нічого не знаю» («не знаю» тут означає не бачу та не чую). Адже така позиція діє відрубно на участь у спільній справі, яким є суспільство. Вільне обговорення проблем на місцевому рівні і прийняття рішень, які делегуються до вищих органів влади, щоб вони знали думку громадян і враховували їх у своїй діяльності. Звідси неправильно перекладають в Україні *civil society* як громадянське суспільство. Справа в тому, що українському слову громадянин в англійській мові відповідає слово *citizen*, а від нього походить слово громадянство, тобто *citizenship*.

Громадянин держави повинен «любити державу», тобто бути лояльним до неї. Такий громадянин не є цивільною особою, яка може критикувати державу за прийняття тих чи інших рішень. Нас закликають «бути кожному громадянином», але всі, хто живе в Україні, має паспорт громадянина України. Отже, громадянське суспільство в Україні є! І не можна говорити про те, що «громадянське суспільство — це умоглядна конструкція». Бути громадянином означає бути державником. Коли є держава, тоді є громадяни цієї держави, а не навпаки. Отже, *civil society* — це не «громадянське суспільство», про яке говорять інтелектуали в Україні. Який справжній зміст вкладається у це словосполучення? Для його вияснення необхідно звернутися, по-перше, до книги Алексіса Токвілля «Про демократію в Америці» [9], по-друге, відрізнити суспільство від маси.

Суспільство — це спільний простір життя, який вибудовується на основі принципів особовості, солідарності та субсидіарності. В основі суспільства лежить дружелюбність (соціабельність), а не ворожнеча. Те, що неправильно називають «суспільством», являє собою множинність людських зграй, або точніше, люди збираються у зграї. Згряями можна назвати партії, клани, синдикати, компанії, фірми тощо. Ті, хто не входить у зграї, належать до маси. Згряї ворогують між собою, щоб одноосібно керувати масою. Отож, як пише Бодріяр, настала епоха «кінця соціального». Цей «кінець» запримітив ще Канетті у своїй книзі «Маса і Влада» [4, с.139 — 162].

Civil society створюється добровільно; воно складається з вільних людей, які вирішили самоврядувати спільне життя за допомогою допомоги одне одному та солідарності. Таке суспільство не любить держави, тобто централізованої влади, яка суспільство одержавлює.

Здається, що сучасна держава, так як вона існує, наприклад, у Німеччині та США, все більше зосереджується на справах зовнішніх, тобто міжнародних; внутрішні справи залишаються у віданні самоуправлінських органів мешканців тих країн. Адже кожна земля у Німеччині — це міні-держава, кожен штат у США — це держава (state перекладаємо як держава; тому Сполучені Держави Америки). Це держави особливого типу; вони утворюються на основі активності мешканців. Мешканці активно беруть участь у розв'язанні численних завдань, які ставить перед ними життя. Наприклад, прокладання дороги біля крамниць. На час прокладання дороги ті крамниці будуть зачинені. Тому у власників крамниць виникає цілком виправдана вимога, а саме: компенсувати дні простою.

Українцям треба вчитися жити спільно та спілкуватися між собою, а не залишатися із своїми не вирішеними завданнями наодинці. Тоді стаємо жертвами різноманітних шахраїв, злочинців, бюрократів-чиновників, які користуються нашою роздрібненістю та незахищеністю. Тут не йдеться про гуртування, тому що гурт чи громада — це ще не *civil society*. Коли кажемо про громади, тоді маємо на увазі сільські громади. Селяни, які приходять до міст, нездатні до самоуправління. Адже вони управляли своєю однією хатньою господаркою. Вони готові лише виконувати накази, бути лише виконавцями, а не керівниками. Крім того, селяни продовжують жити у містах замкнутими родинами, які нездатні вступати у спілкування з іншими і вирішувати міські завдання. Погляньмо на українські міста у розпал літа. Всі містові селяни виїжджають у свої села; в містах залишаються лише росіяни та російськомовні мешканці, які задіяні у сферах торгівлі, туризму тощо; сільські міщани переважно зайняті на підприємствах міста і деякі з них доїжджають на місце праці із сіл, не дуже віддалених від міста (так звані «царські села»).

Проаналізуємо прислів'я «Моя хата скраю, я нічого не знаю». «Нічого не знати» означає тут нічого не бачити, нічого не чути. Це, у свою чергу, означає атрофію відчуття зору та слуху. Адже через ці органи відчуття ми отримуємо інформацію про зовнішній світ, його події та людей, які живуть у ньому. Така атрофія відчуттів свідчить про ізоляцію та замикання в собі. Адже «нічого немає в розумі, щоб спочатку не було у відчуттях» (Аристотель). Якщо відчуття атрофовані, тоді і розум не функціонує так як треба. Курець, який димить цигаркою біля людей, які не курять, не сприймає їх як живих. Він не усвідомлює того, що вони дихають і що вони мають також легені; він не свідомий того, що він і вони поділяють простір і повітря між собою. Він нищить себе та інших.

Через зір ми отримуємо 90% інформації і, якщо, володіючи зором, ми намагаємося не помічати всього того, що відбувається навколо нас, тоді ми віддаляємося від правди, стаючи байдужими до ближнього. Очі — це дзеркало душі. Якщо вони не відкриті, тоді вони сліпі щодо правди і не бажають бачити істину.

Отже, нічого не знати означає нічого/нікого не бачити та не чути, а це, у свою чергу, означає нехтувати іншим, не розуміти іншого, нехтувати правду і не насмілитися бачити істину. Українське прислів'я утверджує соціальний та пізнавальний нігілізм; провадить до руйнування соціальності та волі до пізнання правди та істини; воно заперечує визнання іншого як друга у значенні *socius*, тобто товариський, унеможливорює створення суспільства.

Зустрічаємось кожен день. Коли прощаємось, вважаємо, що ніщо нас не об'єднує. Наш спільний світ не очевидний для нас, так як вважаємо, що існуємо кожен окремо один від одного. Але ходимо одними і тими ж вулицями, дихаємо одним і тим же повітрям, заходимо в одні і ті ж крамниці. Більше того, живучи в одному місті, не можемо обминути одне одного. Так нас поєднала доля, живучи в одному місці.

Кожен наш погляд зустрічає знайомі обличчя. Коли приходиться смерть (хоча не правильно говорити, що смерть приходиться з майбутнього; смерть завжди з нами; вона не є несподіванкою), тоді покидаємо місце перебування на землі і прямуємо, кожен окремо, до того місця, яке заслужили.

Як ми жили у спільному місці? Ворогували одне з одним, обминали одне одного, були байдужими одне до одного. Ми не змогли пізнати наш спільний світ. Не усвідомили того, що не живемо окремо, але відповідально за свої вчинки; що не роз'єднані у просторі і часі, а об'єднані ними. Тому несемо відповідальність за наш час і простір. Ховаємося від людей за допомогою брехні, кривлянь тощо. Навіть ховаючись, не можемо розірвати наші зв'язки із спільним світом, тому що простір і час нас не ховають, навпаки, виявляють. Народжені у певному місці, просторі і часі, ми виявлені в них, а не сховані.

* Інтуїція, а також віра та надія, без відчуття правильності того, у що вірять і на що надіються, сліпі. Що таке відчуття правильності? Звідки воно береться? Марно надіятись і марно вірити означає відсутність відчуття правильності. Марно чекати означає чекати без відчуття правильності того, на що чекають. Фанатична віра відрізняється від віри релігійної тим, що остання стикається з дійсним і засновується на відчутті правильності. Фанатична віра засновується на догматах, на стереотипах та упередженнях, які не можуть перебувати у зв'язку з дійсним. Відчуття правильності переходить у відчуття впевненості, а таке відчуття може з'явитись тоді, коли зіштовхуються з дійсним. Інтуїція зіштовхується з дійсним ще невиразно, але обов'язково при правильній інтуїції присутнє відчуття правильності, бо воно походить від дійсного. Дійсне дає про себе знати інтуїції через відчуття правильності. Чи відчуття обманюють? Обманюють тоді, коли не стикаються з дійсним. Відчуття походить від того, що чують чуттями («нюхом чую») дещо основне, дійсне. Відчуття, немовби, походить ззовні, але, одночасно, воно походить зсередини. Отже, у відчутті поєднується зовнішнє і внутрішнє.

** Дуже часто відображення (рефлексія) плутають з мисленням. Відображення ніколи не є мислення. Саме тому, що відображення віддзеркалює «об'єктивну реальність». Для того, щоб зрозуміти як відбувається відображення, наведемо такий приклад. Учні пишуть диктант або переказ. Текст, який диктується або зачитується для переказу, фіксується в пам'яті учнів. Пізніше вони його відтворюють і не більше. Диктант та переказ подібні до сканування, яке здійснює комп'ютер. Замість книжкового тексту таким зісканованим текстом пізніше виявляється «об'єктивна реальність», світ, у якому живе людина. Зісканований текст — мертвий текст, з яким нічого не можна робити. Він застиглий і непорушний. Так само й «об'єктивна реальність» є застиглою і непорушною в пам'яті. «Об'єктивна реальність» — це іконічна, статична, мертва реальність. Відобразити означає знімати ікону з об'єкта, не проникаючи в його суть (це і є *reflectio*); мислити означає проникати у суть об'єкта, роблячи його явищем, тобто виводячи його внутрішні зв'язки та відношення (це і є *cogitatio*), а така здібність називається *intellectum*. Відображення пов'язане із механічністю та автоматизмом,

тобто із несвідомим (тут видно, що несвідоме знаходиться на поверхні, а не в глибині, як вважав Фройд). Несвідоме лежить в основі «природнього» відношення до світу і до самого себе, яке формується підчас відображення «об'єктивної реальності».

*** Чим більше думаєш, тим більше заплутуєшся. Пряме, безпосереднє бачення речей такими, якими вони суть — по той бік думання. Тоді правильне зусилля, правильна дія і правильний наслідок. Бездумність виявляє чіткість і тверезість дій. Дія згідно фактів? Діяти згідно фактів можна тільки у бездумному стані. Заплутаність думок та висловлювань не є ознакою мислення.

**** «Поліс, власне кажучи, — це не місто-держава у своєму фізичному розташуванні; це організація людей, що виникає зі спільного діяння та мовлення, і його справжній простір лежить між людьми, які живуть разом задля цієї мети, незалежно від того, де їм випаде бути. [...] Це простір появи в найширшому розумінні цього слова, зокрема, простір, де я з'являюся для інших так, як вони з'являються для мене, де люди існують не просто подібно до інших живих чи неживих речей, а з'являються відкрито» (Аренд Г. Становище людини. — Львів, 1999. — с.152).

Література

1. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. — Т.1 — Київ, 1993.
2. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці. — Київ, 1999.
3. Аренд А. Становище людини. — Львів, 1999.
4. Канетті Е. Маса і влада. — Київ, 2001.
5. Кемеров В.Е. Введение в социальную философию. — М., 1996.
6. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека. — Санкт-Петербург, 1998.
7. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии. — М., 2000.
8. Laclau E. Niemożliwość społeczeństwa/ [http:// www. nowakrytyka.phg.pl/ artykuly/laclau/laclau1.html](http://www.nowakrytyka.phg.pl/artykuly/laclau/laclau1.html).
9. Lévinas E. Autrement qu'être ou au-delà de l'essence. — Kluwer Academic.
10. B.Skarga. Ślad i obecność. — Warszawa, 2002.

Надійшла до редакції 3.02.2004 р.